

Antoni Montserrat i Solé

Secretari de la Societat Catalana d'Economia,
filial de l'IEC

ALGUNS ASPECTES DE LA POLÍTICA DE CREACIÓ I AMPLIACIÓ D'INDÚSTRIES EN EL PRIMER FRANQUISME

La política de creació i ampliació d'indústries va ser objecte de diversos estudis, tal com ens ho explicava a la facultat un dels protagonistes de la fase final de la regulació industrial sota el franquisme: el professor Fabià Estapé i Rodríguez. Ho vam tenir molt present i vàrem treballar la matèria en l'obra col·lectiva dirigida pel professor Ros Hombravella *Capitalismo español: de la autarquía a la estabilización*, on em vaig ocupar en la redacció final precisament dels anys 1946 a 1951. Amb posterioritat i sota la influència del professor Ros Hombravella han tractat el tema en la seva tesi doctoral diversos autors tant de la Universitat de Barcelona com de la de València, un d'ells Pere Campistol, de manera central, com el mateix títol de la tesi ho indica: «Ideología e industrialización en España 1939-1959». Estem parlant de 1985. D'aleshores ençà l'anàlisi de l'economia franquista ha evolucionat clarament de ser objecte de política econòmica a ser-ne d'història econòmica o, si ho voleu, d'història de la política econòmica, i la bibliografia tant en tesis doctorals com en articles de revista és abundosa. Per tant, no pretendré

presentar una nova síntesi de la qüestió, sinó concretar alguns dels aspectes més controvertits, els dels efectes territorials de la política implementada, en especial pel que fa a Catalunya.

S'ha arribat a sostenir, en efecte, que aquesta política industrial no va tenir biaix territorial, basant-se sobretot en els resultats finals que no van afavorir una disminució de la concentració industrial en la zona catalana. Se sosté que el determinant és el sector si hom vol definir polítiques diferenciades i també que això està lligat a l'escassetat i la importància de les primeres matèries. Hi ha autors que han sostingut que la política industrial aplicada va acabar afavorint el reforç de la concentració industrial prèviament existent. Sostinc que en tot cas això potser va ser el resultat no volgut.

S'ha vingut a dir, per tant, que la mateixa política aplicada a través de la Direcció General d'Indústria (DGI) del Ministeri d'Indústria i Comerç (o d'Indústria *tout court* després de la separació en dos ministeris) no mostrava biaix estadístic territorial a partir de l'anàlisi estadística dels expedients. Ara bé, les llistes parcials que pot proporcionar en algun moment l'Arxiu General de l'Administració no contenen columna de denegacions o autoritzacions. Per tant, cal consultar directament els expedients. Això és el que he fet, en forma de cata entre els 77.000 expedients. Ja fa anys vaig fer unes primeres consultes, molt centrades en les empreses catalanes, sempre en els anys 1944 a 1951. Ja aleshores era inevitable veure expedients d'altres províncies guardats en les mateixes caixes. En l'explotació que presento he filat més prim i m'he mirat amb detall caixa per caixa, expedient per expedient. En la documentació apareix sempre referència a la caixa, amb la qual cosa es pot veure si hi ha conducta diferenciada a cada moment i quines són les indústries, o sovint tallers, que sol·licitaven autorització.

Val a dir que la política industrial no es va esgotar mai en la política específica d'autoritzacions per a instal·lació o ampliació d'indústries duta a terme per la DGI.

Cal no menystenir la política activa de declaració d'indústries d'interès nacional, per la creació de l'Institut Nacional d'Indústria (INI) i totes les seves empreses i, en posterioritat al període en què ens volem centrar, per la política de pols de desenvolupament. Les indústries d'interès nacional podien arribar a representar fins al 41 % de la inversió.

En realitat podríem dir que, com en el nazisme, la multiplicitat d'òrgans i organismes que acabaven incidint sobre un tema concret, la teranyina, constitueix una característica essencial del sistema. En l'anàlisi detallada que ens proposem dur a terme veurem que a la DGI s'hi sumen actors i comparses de molta mena, des de la Comisaría General de Abastecimientos y Transportes a direccions generals del mateix ministeri, com ara la de Mines, o bé organismes com la Delegación del Gobierno para la Ordenación del Transporte, que depenia directament de Carrero. Tampoc faltaran intervencions de governadors civils, d'alcaldes ni tampoc recomanacions arribades de dalt, és a dir, de S. E. per antonomàsia.

S'ha escrit també molt sobre un període d'enginyers que feien política industrial en contraposició a un període posterior dominat per economistes que feien política econòmica. Si deixéssim de banda, que potser no ho podríem fer, Juan Antonio Suanzes, militar, company de Franco al Ferrol, però també enginyer naval, hem de parlar necessàriament del paper central de qui tenia les idees més clares, l'enginyer al servei de l'Administració pública Antonio Robert (català), idees que va exposar a «Un problema para España, la industrialización necesaria», però que sobretot va aplicar amb mà, que considero de ferro, des del seu càrrec de director general d'Indústria.

Dicen que España debe industrializarse radical y rápidamente si se quiere evitar en el futuro un paro en masa y si España ha de disfrutar un nivel de vida decente. El joven e inteligente director general de Industria, Antonio Robert, que no es falangista, sino «tecnócrata español», me declaró: «Al planear la industrialización, debemos concentrarla en tres regiones, una en la zona central de Castilla y León, otra, hacia la costa oriental, la zona de Zaragoza, Teruel y Castellón, y la tercera la zona central-meridional de Castilla, Extremadura y Andalucía». *La Vanguardia*, 1946.

Aparentment les idees de Robert es gestaren abans de la mateixa guerra. És evident, però, que van ser coherents amb la visió del mateix general Franco, que tenia molt clar que les zones amb concentració obrera eren les que calia castigar sinó fer desaparèixer. Durant la guerra se n'ocupà amb els bombardejos sistemàtics, després amb tractament diferenciat. Les mateixes dificultats de subministrament durant la guerra, quan inicialment totes les zones industrials van romandre al costat de la República, expliquen també la voluntat d'industrialització a zones noves. Miranda, per exemple, ho esmenta: «Se aludía también a las necesidades impuestas por la coyuntura,

que durante la guerra civil obligaron a prever la incorporación de nuevas áreas industriales conforme avanzaba el frente.»

Contradictòriament, però, el mateix Miranda atribueix l'acció de la DGI als empresaris ja establerts: «Sin embargo, ninguna de estas razones es suficiente para explicar por qué las restricciones a la libertad de crear empresas industriales se mantuvieron durante más de dos décadas. Esta larga pervivencia obedeció a los intereses particulares de los empresarios ya asentados en el mercado, que utilizaron su capacidad de presión sobre las instituciones para convertir los controles del Ministerio de Industria en verdaderas barreras legales para la entrada de nuevas empresas, limitando de esta manera la competencia y reforzando el grado de monopolio en muchas ramas de la producción.» És a dir, creu que es va produir captura. Aquesta certament es va manifestar en sectors oligopolístics, que ja representaven un nombre restringit d'empreses. El fenomen ja va ser estudiat en el seu temps per l'equip d'economistes falangistes liderat per Velarde Fuertes, més tard per autors propers a l'abertzalisme, per una banda, i per la deixebla de Fabià Estapé Milagros García Crespo, més aviat en l'àmbit socialista, i més recentment ha estat reprès pels economistes-historiadors neoliberals de l'Escola de Madrid. Com podeu comprendre, el País Basc i la indústria més pesant es troben al centre d'aquestes reflexions.

Tornant, però, a Miranda, una de les províncies que es van considerar discriminades és precisament la d'Alacant, la província que ell estudia, que va tenir el mèrit de ser el darrer reducte republicà, si considerem que la rebel·lió de Casado ja havia triomfat a Madrid.

Crec que avui es matisa molt més en parlar de les relacions de les empreses amb el poder polític franquista. Si bé en el feixisme, i en general en tota societat políticament organitzada en Estat, hi ha sempre un grau d'autonomia d'allò polític, perquè és molt difícil imposar el poder d'una classe social o d'un grup sense mediacions, al final l'Estat respon a uns interessos. Aquest va ser el cas del règim franquista. Això no vol dir que els interessos particulars capturin de manera directa. L'industrial basc o català, o madrileny, podia sentir-se amb por reverencial davant Franco i no gensmenys s'aprofitava de les condicions generals que definien el sistema: absència de llibertats polítiques i sindicals, per exemple. De retruc, el seu poder directe per influir en processos concrets com els d'autorització de noves indústries sembla que va ser prou reduït,

como ho mostra el poc cas que la DGI feia tant dels informes dels sindicats de ram, molt sovint partidaris de restricció en les autoritzacions, bé perquè després havien de distribuir els «cupos», o bé simplement per defensar el pliopoli, com de les al·legacions directes de les mateixes empreses a les quals se'ls donava el dret «al pataleo» a través del camí obert per la publicació de la demanda de creació o ampliació en el *Boletín Oficial del Estado* (BOE). És més, dicta OM dient que, si ho aprova la DGI, els altres han de seguir, és a dir, han d'atribuir «cupos». Però la mateixa DGI sovint aprova sense «cupos» o indicant la prioritat de les empreses ja establertes.

L'acció individual de l'empresa davant el poder és indestruïble de la corrupció generalitzada i aquesta passava, per exemple, per la negociació dels «cupos» al mercat negre. Això treia força a reclamacions per via legal, perquè empreses grans i petites estaven compromeses en operacions fraudulentas. En el procediment tan aparentment normat de l'actuació de la Secció de Noves Indústries de la DGI hi trobem excepcions que no sé si caldria relacionar amb corrupció o simplement amb incompetència. Parlo, per exemple, de les autoritzacions per a indústries conserveres sense «cupos» de llauna, en què a l'expedient s'admet que es presentaran en envasos de fusta no estancs per la pròpia naturalesa del producte. Una direcció general tan dominada per enginyers industrials amb bons coneixements com mostren alguns dels comentaris a les sol·licituds no sembla que pogués acceptar això dels envasos de fusta i més aviat ens hauríem d'inclinar per admetre que l'empresa ja s'espavilava a trobar llauna al mercat negre.

Si exagerem les posicions, podríem dir que en la interpretació del període s'enfronten dues visions, una centrada en el cantó de la demanda, que dona un paper primordial als cerealistes castellans i andalusos en el manteniment de l'endarreriment, i l'altra que atribueix a un proteccionisme industrial exacerbant el cantó de l'oferta (captura i els industrials).

És clar que els dos enfocaments contenen part de veritat, però potser el primer seria més proper a la interpretació del mateix Franco del que calia fer. Només cal llegir Dionisio Martín Sanz. Els industrials s'acomodarien a la situació amb gran joc de la metal·lúrgia i l'energia elèctrica, i amb menys capacitat de maniobra dels empresaris manufacturadors. Ara s'insinua que, en el cas de les elèctriques, l'actitud va ser més activa i que hi va haver acords oligopolístics.

Aquesta interpretació agricultura-demanda *versus* indústria-oferta em sembla tant de part que no crec que cap historiador seriós l'hagi adoptat amb el maniqueisme que la visió de Pablo Fraile vindria a defensar.

En els dissenys de gent tan pròxima al dictador com Suanzes, la indústria es veuria lligada a la total substitució de les importacions. L'INI, les indústries d'interès nacional, però també l'intent de desenrotllar sistemàticament tecnologia pròpia i de substitució (*d'Ersätze*) a través de l'Institut Juan de la Cierva del CSIC. En relació amb l'Institut, es creà dins l'INI l'empresa ENIRA que havia de desenrotllar en el terreny operatiu les recerques de substituïts, en gran part en el marc del Plan Jaén i en general en projectes a Andalusia. Recordem que el Plan Jaén té molt a veure amb Dionisio Martín Sanz, cacic polític i gran propietari a la província.

En la mateixa línia trobem tota l'actuació d'ENCASO a Puertollano, curiosa localització per a una refineria, per cert. ENCASO va dedicar una gran part de la seva acció a l'intent d'aplicació *d'Ersätze*. Són coneguts episodis com el de la pretesa obtenció de petroli a partir d'aigua i determinades flors, productes de la fantasia d'estafadors professionals i altres venedors d'elixirs per als cabells.

L'obtenció de productes substituïts al cost que sigui, en primer terme per a usos militars, va acompanyada d'una altra visió de l'economia, des del cantó del consum: existirien productes «exòtics» que no caldria substituir, sinó simplement no produir ni importar perquè el seu consum no correspondria a la idiosincràsia espanyola.

Tot això està dit per remarcar que una gran part de la política industrial, la política de grans projectes i grans empreses públiques va ser central i que la tasca de les delegacions provincials i la mateixa DGI —Secció de Noves Indústries— van tenir un paper en molts moments secundari. La decisió d'instal·lar SEAT a Barcelona, després dels temptejos inicials de la FIAT per obrir al País Basc, la voluntat de l'INI de ficar-hi una cullerada decisiva i el model final d'indústria militaritzada que en sorgí potser explica més història industrial de Catalunya que l'anàlisi dels expedients d'empreses arribats a la DGI. Soc conscient de la dimensió acotada de la meua recerca, però crec que puc aportar-hi una petita part de la veritat.